

RAKKAUDEN ABSOLUUTEISTA

VELI-MATTI SAARINEN: *The Daybreak and Nightfall of Literature. Peeter Lang (European University Studies, Series 1 German Language and Literature), Frankfurt am Main, 2007.*

LAURA WERNER: *"The Restless Love of Thinking". The Concept Liebe in G.W.F. Hegel's Philosophy, Helsinki University Press, Helsinki, 2007.*

Suomalaisessa yleiskulttuurissa saksalainen romantiikka ja idealismi tunnetaan ennen kaikkea snellmanilais-topeliaaniserunebergilaisena muunnelmana, jossa ne saivat palvella monenlaisia poliittisia tarkoituksia (alkaan kodista, uskonnosta ja isänmaasta ja päättyen Marxin välityksellä työväenliikkeeseen). Saksalaisen varhaisromantiikan ja idealismin varsinainen ydin on kuitenkin paljon teoreettisemmissa kysymyksissä kirjallisuuden ja filosofian itsensä mahdollisuudesta, samoin kuin niiden keskinäisestä suhteesta. Totuuden on oltava *absoluuttinen*, ei sen vähempää, ja filosofi ja kirjailija pohtivat olennaisesti ihmisen kykyä tavoittaa absoluuttia ja esittää se.

Ollakseen absoluuttisen totuuden mittainen ihmisen itsensä on oltava absoluuttisen vapaa, luova ja subversiivinen olento: ei sen vähempää kuin *nero*. Yleiskulttuurin käsite romanttisesta nerokultista on kuitenkin harhaanjohtava: neroa ei suinkaan määritä maaninen oman itsen projisointi kaikkialle vaan päinvastoin kyky antautua itseään suuremman absoluutin välillä kappaleeksi. Neron subjektivismi ei ole egoismia. Asiaa mutkistaa myös se, että romantiikka ja idealismi ymmärsivät ihmisen suhteessa yhteisönsä ja tämä pätee myös

neroon. Neron yhteisöllisyys ei suinkaan rajoitu kansallisromantiikan banalisoimaan ajatuksen siitä, että itse kukin ihminen on kulttuurinsa tuote ja tuottaja. Neron vapaus on myös hänen kykynsä hylätä vallitseva kulttuuri ja tavoitella sen sijaan absoluuttia. Hänessä kärjistyy uusi, Fichten ja Hegelin muotoilema vapauden käsite, jonka piilevä ristiiriita on myös sen käyttövoima: toisin kuin Kantilla vapaus ei enää ole autonomiaa, vaan se määritellään niin, että yksi on vapaa, jos toinenkin on vapaa ja molemmat tunnustavat toisensa vapauden. Tällä ajatuksella oli tärkeitä poliittisia seuraamuksia etenkin teoriassa demokratiasta ja intellektuaalisia seurauksia romanttisessa ajatuksessa kirjallisuuden yhteisöllisyydestä. Mutta sillä on myös sukupuolisia seurauksia, ja yksi uuden vapauden ajatuksen tärkeimmistä koetinkentistä olikin ajatus rakkaudesta. Rakkaus on ihmisten välisen "tunnustuksen" (*Anerkennung*) ensimmäinen ja puhtain muoto.

Saksalaisessa varhaisromantiikassa ja jossain määrin myös idealismissa rakkaus on yhteisön perustavin affekti. Aikakaudelle oli ominaista, että rakkaus ymmärrettiin myös intuiivina sukupuolisuutena eikä vain platonilaisena ystävyytenä. Tämän takia "naisesta", "naisellisuudesta" ja "sukupuolisuudesta" alkaa vähitellen tulla jos ei nyt käsite niin ainakin itsenäinen kategoria, jolla on keskeinen rooli "käsitteen työssä". Etenkin romanttinen maailmanselitys on läpikotaisin seksuaalinen. Vastaavasti sitä pohtivan "neron" henki (*Geist*) tarvitsee rinnalleen *henkevän* naisen (hän on *witzig* tai *ironisch*) (tuolloin nerot olivat vielä aina miehiä). Tätä heijastivat taval-

laan myös Friedrich Schlegelin *Lucinde* ja Hegelin *Antigonelle* antama rooli.

Lieneekö yhteensattuma vai osoitus ajanhengestä: kaksi Suomessa 2007 tehtyä väitöstä tarttuu tähän romanttis-idealistiseen ajatukseen rakkaudesta tulkiten sitä raikkaasti uudelleen. Kummassakin tapauksessa ajatus rakkaudesta tulkitaan lopulta suhteessa kysymykseen kirjallisuuden ja filosofian mahdollisuudesta: horisonttina on siis viime kädessä itsensä absoluuttin esitys. Veli-Matti Saarinen *The Daybreak and Nightfall of Literature* esittää komean tulkinnan Friedrich Schlegelin romanttisen kirjallisuuden ideasta analysoimalla läpikotaisin hänen romaansa *Lucinde*. *Lucinde* on romanttinen romaani *par excellence* monestakin syystä mutta myös siksi, että se käsittelee rakkaussuhdetta varhaisromantiikan tapaan – *siis* lihallisena, intellektuaalisena, tasa-arvoisena, avioliiton ulkopuolisena ja muutenkin kaikin puolin skandaalimaisena pidettynä suhteena. Laura Wernerin *"The Restless Love of Thinking"* on tuore tulkinta rakkauden käsitteestä Hegelin filosofiassa. Kyse ei ole pelkästään sukupuolisesta rakkaudesta, vaikka senkin rooli on tärkeä, vaan rakkauden käsitteestä itsensä filosofisen Käsitteen yhtenä elementtinä.

Näiden kahden työn tarkasteleminen yhdessä on antoisaa siksi, että ne valottavat hyvin Schlegelin ja Hegelin (tai romantiikan ja idealismin) välistä erimielisyyttä. Hegel inhosi Schlegelin *Lucindea*, jossa ylistettiin avioliiton ulkopuolista seksuaalista rakkautta. Vastaavasti hän piti Schlegelin kirjallisuutta täysin dekadenttina: käsite ei siinä saanut aistimellista ilmai-

suaan, vaan absoluutti vetäytyi taiteen hajotessa ironiaksi ja fragmenteiksi. Veli-Matti Saarinen kuitenkin näyttää, että kuten useimmat aikalaisensa ja seuraajansa, Hegel todennäköisesti hylkäsi *Lucinden* pelkästään moraalista syistä. Voisi jopa väittää, että yli sadan vuoden ajan tällainen moralismi on estänyt näkemästä kirjan varsinaisia kirjallisuudenfilosofisia panoksia. Meidän aikamme on ollut taipuvaisempi yhtymään Schlegeliin, joka näki Hegelissä lähinnä pikkuporvallisen hurskastelijan. Laura Werner kuitenkin näyttää, miksi tämäkin kuva on yksinkertaistettu. On totta, että Hegelillä rakkaus kuului avioliittoon, mutta avioliitto puolestaan ei ollut mikään pelkkä ”vastavuoroinen sopimus toisen sukupuolielinten käyttöoikeudesta”, kuten Kantilla, vaan rakkauden *julkinen* tunnus. Instituutio tekee rakkaudesta enemmän kuin pelkän intiimin mielentilan, sillä se vaatii oman, osin ristiriitaisen paikkansa yhteiskunnassa.

Ehkä ajastamme kertoo jotakin tarve arvioida uudelleen romanttis-idealista kuvaa rakkaudesta. Lucinde ei enää pitkään aikaan ole järkyttänyt häveliäisydentuntoamme, ja olemme jopa kyllästyneet näkemään Hegelissä pelkän pönäkän fallosentrikon. Kumpikaan tutkija ei pyri tutkimuskohteensa suoranaiseen arvonalautukseen: he esimerkiksi näyttävät, että niin vaikuttavia kuin *Lucinde* ja *Antigone* ovatkin, nämä naisfiguurit jäävät ”yhteisön toisiksi”: yhteisön ironiaksi eikä sen jäseniksi, filosofian ronolliseksi kaunistukseksi eikä sen peruslaukseksi. Sen sijaan kumpikin tutkija on valmis tulkitsemaan näitä hahmoja tarkemmin ja hienosyisemmin: Lucinde, Antigone ja muut romanttis-idea-

listiset naisfiguurit eivät ehkä inkarnoi ”käsitetä” jäännösettömästi, mutta juuri siksi heissä näyttää riittävän *ajateltavaa*. Jään odottamaan teosta, jossa sensuaalinen, älykäs Lucinde ja villi, taipumaton Antigone ottavat mittaa toisistaan.

”*Restless Love of Thinking*” ja *The Daybreak and Nightfall of Literature* eivät kuitenkaan ole missään mielessä pelkkiä enemmän tai vähemmän kevytmielisiä tutkielmia poikkeuksellisista rakkaussuhteista. Rakkaus on kummassakin pelkkä johdanto erittäin syvällisille ajatuskuvioille, jotka koskevat kirjallisuuden ja filosofian olemusta sinänsä.

Veli-Matti Saarisen *The Daybreak and Nightfall of Literature* on ehdottomasti lukemisen arvoinen kirja kirjallisuuden olemuksesta. Sen aiheena on Friedrich Schlegelin *Lucinde* siksi, että Schlegel antoi yhden, merkittävän muotoilun varhaisromanttisesta kirjallisuuden kysymyksestä ja Saarisen tulkinnan mukaan myös pani sen toimeen *Lucindessa*. Saksalaisen varhaisromantiikan suuri merkitys kirjallisuuden historiassa perustuu osaltaan siihen, että tuolloin kirjallisuus muuttui leimallisesti itselflektiiviseksi, teoriaksi kirjallisuudesta, kirjallisuudenfilosofiaksi. Toisaalta tämä ei merkinnyt, että kirjallisuus olisi alistunut filosofian lainsäädännölle, vaan päinvastoin sitä, että kirjallisuus katsoi olevansa filosofian kanssa samanarvoinen mutta itsessään autonominen tapa tutkia todellisuutta. Niinpä myöskään kirjallisuuden teorian ei viime kädessä pitäisi olla pelkkä filosofinen tutkielma siitä, mitä kirjallisuus on, vaan ”romaanin teorian pitää olla itsekin romaani”, kuten Schlegel sanoo. – Tie-

dämme, että tämä ajatus on sittemmin jatkanut elämäänsä ja kehittänyt edelleen etenkin ”ranskalaisessa teoriassa”, varsinkin Blanchotilla, jonka luokitteluja vastustava tuotanto onkin aiheuttanut samankaltaista hämmennystä kuin romantikkojen ajatusrunous aikanaan.

Saarinen esittää kirjassaan tämän varhaisromanttisen kirjallisuudenteorian vastaanottohistorian kattavasti ja tiiviisti, päämääränään kyseenalaistaa perityt käsitykset Schlegelistä huonona filosofina ja epäonnistuneena kirjailijana. Schlegel katsoi kritikon tehtäväksi löytää teoksesta enemmän kuin mitä kirjoittaja tiesi siinä olevankaan. Tässä mielessä voisi ehkä ajatella, että Saarinen ”jäljittelee” nimenomaan Schlegelin kritikon-kykyä, tuoden esiin Schlegelin työn potentiaalin mutta omaksumatta silti välttämättä tämän ilmeisimpiä tarkoituksia. Joka tapauksessa Saarinen luo hyvin rikkaan kuvauksen siitä, mitä kirjallisuus (Schlegelille) on.

Siinä missä *Lucinden* osakseen saama kritiikki usein perustui kirjan ”epärealistisuuteen”, Saarinen näyttää, ettei romantiikan tarkoituksenakaan ollut *jäljitellä todellisuutta* vaan *tuottaa uusi todellisuus*. Sen tarkoituksena on tuoda esiin alkuperäinen *produktiivinen fantasia*. Tällainen fantasian tuottama uusi todellisuus olisi pelkkää kepoista *fantasya*, jos produktiivisella fantasiaalla tarkoitettaisiin vain taiteilijan mielikuviusta. Saarinen kuitenkin näyttää romantiikan tarkoittavan produktiivisella fantasiaalla päinvastoin itsensä maailman luovaa jäsentymistä, jota tuon ajan ajattelija kutsui ennen kaikkea jumalan luomiskyvyksi. Tällä jumalalla on tuskin mitään tekemistä pe-

rinteisen kristillisen jumalan kanssa – paitsi milloin se haakee innoitusta kabbalistisilta ja mystisiltä ajattelijoilta: sen viimekätisenä tavoitteena on ”uuden uskonnon” ja ”uuden mytologian” luominen.

Ajatus uudesta mytologiasta on joskus johtanut raskaisiin, jopa vahingollisiin seurauksiin – nimittäin silloin kuin uusi mytologia on todella haluttu perustaa ihmisten keskelle. *Lucindea* on sen sijaan mahdoton pitää ”profotasistisena”. ”Jumalainen” ja ”mystinen” luomiskyky jää siinä *tulevaksi*, ja sitä luonnehtii yön tuntemattomuus ja potentiaalisuus. Teoksen keskiössä on pikemminkin taiteilijan suhde tuohon ”yöhön”. Saarisen mukaan Schlegeliläisen taiteilijan luomistyö on epävarmaa tasapainottelua ”yön” ja ”päivän”, siis ”alkuperäisen produktiivisen fantasian” ja ”inhimillisen reflektiokyvyn” välillä, se on elämistä iltähamärässä ja aamuhämärässä, avoimena tuntemattomalle ja kuitenkin valmiina ajattelemaan sitä ihmisten kielellä. Siinä näyttäytyy kirjallisuuden ilta- ja aamuhämärä, tila, joka epäilemättä puhuttelee heti kun kirjallisuus muuttuu kysymykseksi omasta olemuksestaan.

Laura Wernerin *”The Restless Love of Thinking”. The Concept Liebe in G.W.F. Hegel’s Philosophy* on todennäköisesti syntynyt halusta paneutua tarkemmin siihen Hegeliin, jonka feministinen filosofia on tuonut esiin (yleensä torjuakseen: syistä, joihin en tässä puutu, Hegel on de Beauvoirista Butleriin yksi feministisen filosofian rakkaimmista teoreettisista vaikuttajista ja vihollisista). Hegelin analyysi Antigonestä tarjoaa keskeisen jäsennyksen kysymykselle perheen ja valtion suhteesta, ja hänen teoriansa tunnustuk-

sesta (ja sen puutteesta) vaikuttavat hyvin monissa feministisissä töissä.

Hegelin ajattelu on vaikeaa, ja hänen figuureillaan on taipumus irrota systeemin kokonaisuudesta ja jäädä elämään omaa, usein varsin ohentunutta elämäänsä: näin on usein käynyt etenkin ”herralte”, ”rengille” ja Antigonelle. Työssään Laura Werner palauttaa Hegelin naisfiguureille ei niinkään lihaa ja verta kuin niiden *hengen*: merkityksen joka niillä on systeemin kokonaisuudessa. ”Nainen” on Hegelille ennen kaikkea ”rakkauden” figuuri: rakkauden idea saavuttaa täytymyksen ”naisessa” samalla lailla kuin ajattelun idea ”ihmisessä”. Tämän määritelmän konventionaalisuutta on tuskin enää nykyään syytä korostaa, mutta sen sijaan meidän on syytä kysyä, mitä Hegel ”rakkaudella” oikeastaan tarkoittaa. Werner näyttää ennen kaikkea, ettei rakkaus ole mikään yksilön intiimi mielenliikahdus tai ”lihallinen taipumus”. Päinvastoin rakkaus on yksi tavoista, joilla itse järki tai käsite tulee todelliseksi. Hegelin ”henki” ei ole mikään ruumiiton olento ideain taivaassa, vaan se on nimenomaan ”elämän” ja ”rakkauden” liikettä tässä maailmassa. Rakkaus ja sen vastinparina kulkeva viha tai kiista ovat idealistisen maailmankäsityksen perusvoimia. Ne kertovat, että maailma ei ole erillisten, toisistaan piittaamattomien olioiden *moneus* vaan *kokonaisuus*, jossa oliot vetävät toisiaan puoleensa ja hylkivät toisiaan, siis ”rakastavat” ja ”vihaavat” toisiaan. Tämä kosminen sympatia tulee tietoiseksi itsestään ihmisyyhteisössä. Niinpä nuoren Hegelin mielestä rakkaus, ja vanhemman, kyynisemmän Hegelin

mielestä kiista, ovat ihmisyyhteisön perusaffektit. Tullessaan tietoiseksi itsestään ihmisyyhteisö ylittää tämän pelkän affektiivisuuden lainsäädännösään ja perustuslainsa: mutta nainen jää pysyvästi rakkauden tasolle.

Wernerin väitöskirjan tarkoituksena on näyttää, kuinka rakkauden teema kulkee systemaattisesti läpi koko Hegelin tuotannon sitä jäsentäen. Mutta samalla sen eräänlaisena polttopisteenä on halu näyttää, ettei edes Hegelin ajattelua tarvitse sulkea loppuunsaatetun ”filosofian tieteen” pakkopaitaan, vaan sen käsitteet voi yrittää saattaa liikkeelle siihen ”ajattelun rauhattoman rakkauden” tilaan, josta uudet käsitteet voivat ehkä saada alkunsa. Wernerin Hegel – mutta jos romantikka tarkoittaa juuri sitä avoimuutta uusille ajatuksille, joista näissä töissä on puhe, sen parempi.

Ehkä voin lopettaa pieneen kielipoliittiseen huomioon, jonka näiden kahden erinomaisen väitöskirjan lukeminen toi mieleeni. Molempien voima perustuu nimittäin myös kykyyn liikkua useiden kielten välillä: ne eivät tydy kierrättämään ”kaikkien” englanninkielisessä keskustelussa tuntemia viittauksia, vaan ne tuovat tähän keskusteluun uusia elementtejä saksan- ja ranskan-kielisistä tutkimustraditioista. Kyky tällaiseen välitystyöhön on pienten kielten edustajien erityinen voimavara, joka valtakielten edustajilta joskus puuttuu. Mutta tällainen monikielinen työskentely vie aikaa, eikä vallitseva painostus väitöskirjojen yhä nopeampan valmistamiseen suosi sitä. Siis muistettakoon: aikaa tarvitaan myös aidosti kiinnostavan työn valmistamiseen!

Susanna Lindberg